

satge de Llull on es parla d'algun experiment o acte especial, on un home bufant feia pujar aigua per un canó amunt, a manera de sífó: «l'aigua és tirada, per l'alè de l'home en la *pipa*, dels locs bays als locs alts, e l'aigua puja contra natura» (*AlcM*). Es comprèn, doncs, que es vagi aplicar finalment al conducte de fusta emprat per fumar, ço que tenim documentat primerament en el dicc. de Lacav., a. 1695: «instrument per a pendre tabaco de fum: syrinx, siphon» (d'on *DTa*. 1755 etc.).

Però hi hagué un significat del mot més originari i més antic que el dels recipients de líquids, com a nom d'un flabiol, flauteta o instrument de vent anàleg; acc. rústica o pastoral, decadent en les llengües de civilització i que en la nostra ja no tenim documentada (oc. ant. *pipa* és ja també només *pipa* «tonneau», *pipalba* «les pipes, les fûts», acc. també francesa etc.), però que visqué encara, més o menys llargament, en la major part de les llengües veïnes, romàniques i germàniques, i que a totes degué venir del llatí vulgar; on *PĪPA hagué de néixer com a derivat del verb llatí *PĪPĀRE* 'piular', d'arrel onomatopèica. Com a nom d'una mena de flabiol tenim *pipe* en francès antic des del S. XII; en castellà, en un ambient netament pastoral apareix c. 1500 en Juan del Encina, i avui resta en parlars lleonesos. Llengües en les quals el caràcter onomatopèic del mot féu que es conservés la -P- com a sorda, amb tot i estar entre vocals; mentre que en altres zones romàniques hi hagué la regular sonorització de la -P-: friülà *pive* 'flabiol', it. dial. *piva* 'cornamusa, gaita'.

També en les llengües que semblen haver-ho rebut del llatí vulgar: a.-al. antic *phīfa*, *phīfa*, avui *pfeife*, b.-al. ant. *pipa*, neerl. mj. *pipe*, ags. *pipe*, avui *pipe*, tots ells com a instrument de vent, i com a tub de conducció o eina de fumar; i en les escandinaves *pipa* ja es documenta des de l'islandès antic, i encara també amb el sentit de 'mena de flauta' i 'sac de gemecs, cornamusa'. L'etimologia última no presenta cap dificultat, car és natural la comparació del so del flabiol amb el piular dels ocells; i encara que, en llatí, sigui més general *pipilare* amb aquest valor, també s'hi troben *pipiare*, *pipire* i *pipare*, documentat aquest des de l'època arcaica.

DERIV.: *Piper*; *piperia*. *Pipar* [Belv.]; *pipada* [id.]; *pipar* 'engolir, menjar-se una cosa' val. (S. XVIII, *Rond. de Rond.*), men.: «es Nuví va coure es sopà, que 's *pipa* tot sol, sense cap cerimònia», «sa madona d'Albranca's posava a --- treure, des fons de s'aufàbia, es plat de --- ja l'estava esperant una fiyeta seva, per *pipar-se-la* --- l'ha presa, se l'ha menjada ---», Camps Merc. (*Folkl. Men.* II, 15, 51). *Pipador*; *pipaire*; *piparada*. *Pipenda* eiv., potser començà per significar 'engolidà' (?); el mot *pipent* o *piperit* hapax de les *VidesR* del qual no consta bé la forma ni el significat potser també ve d'aquí (veg. el gloss. i la nota allí citada). *Pipeta* 'ignorant, infel·lic' Bna., S. XVIII (*DAG*). *Pipó*, *piponar*, *piponaire*, *piponet*; *apiponar*; *pipot*. *Piparot* 'trompada', Lab. 1840; i eiv. «capirotazo» (*PzCabr.*) «així que, comensar a sonar i sortir es fi de

la casa i inflar-li es nas amb un parei de *capirots*, va ser tot una cosa», JnCastelló (*Rond. Eiv.*, 79); el cast. *papirotazo*, *capirotazo* de cap manera no està provat que tingui forma més primitiva (cf. però *CAPIROTE*, *DCEC/DECH*). *Piperotis* i contaminat per *boixerola* 'gavet': *peperols*.

Empipar [Lab. 1839: «armar, fer creure mentides, entabonar»]. El sentit primitiu degué ser el de 'atipar' que és el que s'ha conservat en el cast. vulgar *apiparse*, avui a Colòmbia, i *empiparse* molt estès més enllà de l'Atlàntic a Canàries i altres llocs (MLWagner, *RFE* XII, 79), «hartarse, atracarse» a l'Equador (Lemos, *Semánt. Ecuat.*, s. v.), crec també en alguns punts de l'Argentina i sobretot a Xile (Zorob. Rodríguez; Enr. Teóf. Sánchez, *Voces y frases viciosas*, Bs. As., 1901, s. v.). En altres llengües romàniques altres usos metafòrics no inconnexos: *impiparsi di qualcosa* en l'italià toscà-lomb. de Manzoni, amb sentit de 'burlar-se'n, fofre-se'n'; toscà *impiparsi della gente* «non importar nulla», una figura de 'me n'impipo' «di chi si dà l'aria di non-curante» (Petrocchi); i en altres italians *piparsela* com a terme sexual (APrati, *RLiR* XIX, 97); tot plegat ve en última instància de la idea de conducte que serveix per ficar alguna substància a la boca etc., d'on 'afatar, atracar de menjar' i de coses que atipen moralment.

Per al *DBal.* la idea bàsica de l'ús popular barc. 'enutjar' és: «*empipar-se*: irse amostazando, hincharse a uno las narices, subirse la parra», tr. «enojar, cargar a uno con bromas pesadas»: per primera vegada trobo el sentit actual de 'molestar, enutjar' en Felíu i Codina, any 1875: «Seràs capàs? —No'm conexas tu a mi, quan jo m'empipo—. Y 'l didot, procurant fer un gest farrenyo com lo d'un careta de cartró, comensà a donar grans passas per la sala, lo mateix que si estigués a punt de menjar-se tot lo món» (*La Dida*, cap. 53, p. 253). Per a l'ús d'*empipar* a Eivissa, veg. sobre *estirollat* (*TIRAR*) la cita del *Ll. d'Eivissa*, de Villangómez, p. 218. *Empipament*. *Empipaire*. *Empipol* (?). *Desempipar*.

El nom del *pipre* instrument de vent, pertanyent a la mateixa arrel, és pres per les llengües romàniques de l'alemany, avui al. *pfeifer* id., i en general persona o objecte xiulant, flautejant (nom d'agent de *pfeifen* 'xiular'): degué començar de penetrar en romànic des de data molt antiga quan encara l'africada inicial *pf*-estava en l'etapa de transició de l'aspirada *ph*- a l'africació de la *pf*-: *phifar*; d'aquí el fr. *pipre*, it. *pi(())fero*, cast. antiq. *pi(f)aro* [1517, després alterat en *pi(f)ano*, S. XVII, per una contaminació merament castellana de *timpano* instrument de percussió militar que acompanya el pipre].

En català *pi(f)eres* (1472, Joan Esteve, *Li. Eleg.*), i *pi(f)aro* forma provinent d'Itàlia, car es documenta primer, el 1517, en docs. catalans de Sardenya, *DAG*.; «atambor ---, los tocadors ---, *pi(f)aro*: lituus», *OPou* (*TbPu.*, 174, *pi(f)res* Vic 1602, *DAG*.; *pi(f)re*: lituus; *lo qui sona* [*pi(f)re*]: aulettes) [*DTa*. 1647; Lacav.]; en fi, contaminant-se-li la *l* de *siular*, *siulo*, *timbal* etc., resultà el mall. i men. *pi(f)ol* («flauteta que usen los ret-